

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ЕЛЕКТИВНОГО КУРСУ «НІМЕЦЬКОМОВНІ КРАЇНИ» ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Н. П. Басай

У статті обґрунтовано необхідність створення навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов, визначено дидактичні та методичні умови, за яких організація роботи за такими посібниками буде ефективною і сприятиме формуванню в учнів старших класів навичок і вмінь міжкультурного спілкування.

Ключові слова: старша школа, профільне навчання, іноземна мова, елективний курс, навчальний посібник елективного курсу.

Постановка проблеми. Невід’ємним компонентом якісної сучасної шкільної освіти, що орієнтується на всебічний розвиток кожної дитини як особистості, є профільне навчання учнів старшої школи. Відповідно до затвердженої Міністерством освіти і науки України Концепції профільного навчання у старшій школі, перед загальноосвітніми навчальними закладами (ЗНЗ) відкрилася можливість більшою мірою враховувати потреби учнів, ефективніше готувати їх до майбутньої професії або продовження освіти у вищих навчальних закладах [1].

Профільне навчання іноземних мов – це цілеспрямована підготовка учнів до подальшої діяльності, пов’язаної з використанням іноземної мови як об’єкта навчання і/або майбутньої професійної діяльності та як засобу професійної комунікації. Профільне навчання – це не просто поглиблене вивчення предмета, це, передусім, спеціальна система заходів, що спрямовує старшокласників на діяльнісне застосування своїх іншомовних знань та вмінь; орієнтація за допомогою засобів іноземної мови на майбутню професійну діяльність, кар’єру [5].

Однією з найактуальніших проблем реалізації профільного навчання іноземних мов у старшій школі є навчально-методичне забезпечення, зокрема розроблення програм базових, профільних та елективних курсів, засобів навчання, які обов’язково повинні враховувати потреби учнів. Складність полягає в тому, що зміст цих курсів відрізняється не лише обсягом навчального матеріалу, а й способами його впорядкування, ступенем співвідношення теоретичних та емпіричних знань. Обсяг знань старшокласника має бути достатнім для його подальшого успішного навчання чи професійної діяльності. Отже, під час створення навчальних програм, підручників і посібників з іноземних мов для реалізації профільного навчання необхідно враховувати багато особливостей [4].

Перехід до профільного навчання та введення елективних курсів у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів як обов'язкових складників навчального плану ставить перед усіма працівниками освіти низку важливих завдань, які мають бути розв'язані найближчим часом. Не зважаючи на те, що наразі багато написано про елективні курси, шкільна практика засвідчує, що вчитель ще недостатньо інформований щодо вимог та критеріїв, які висуваються до навчальних програм елективних курсів і відповідних навчальних посібників; не володіє практичним досвідом конструювання таких програм і посібників; незацікавлений в їх якісній реалізації.

Ці та багато інших проблем, виявлених під час аналізу методичної літератури, програм і навчальних посібників елективних курсів, опитування та анкетування учнів і вчителів старших класів ЗНЗ із декількох регіонів України, стали причиною осмислення нами необхідності створення авторської програми і навчального посібника елективного курсу «Німецькомовні країни», зокрема для учнів старшої школи.

Аналіз останніх публікацій. Профільне навчання іноземної мови в старших класах є предметом досліджень зарубіжних і вітчизняних учених (І. Л. Бім, О. А. Богданова, М. Л. Вайсбурд, Н. П. Грачова, С. М. Дітковська, О. С. Зеленов, Л. Я. Зеня, А. С. Іванова, А. О. Колесников, В. В. Копилова, Т. М. Лазаренко, Л. А. Милованова, Т. О. Петрова, Т. К. Полонська, О. Г. Поляков, І. П. Попова, В. Г. Редько, Н. М. Рекун, Є. М. Соловова, Л. А. Шульга та ін.). Вітчизняні дослідники впродовж декількох років профілізації старшої школи створили концепцію профільного навчання старшокласників, розробили програми навчання іноземних мов на профільному рівні, підготували рекомендації щодо їх викладання у старших класах різних профілів.

Проблему дослідження змісту навчання іноземних мов через елективні курси ще недостатньо висвітлено у науковій пресі, як зарубіжній, так і вітчизняній (Н. М. Беленкова, А. О. Колесников, О. В. Конобєєв, О. Є. Лебєдєв, К. Г. Митрофанов, К. М. Поливанова, Т. К. Полонська, В. Г. Редько, В. В. Сафонова, П. В. Сисоєв, М. О. Столба та ін.). Так, науковці у своїх працях розкривають окремі аспекти проблеми, зокрема: концептуальні основи розроблення елективних курсів з іноземних мов, створення програм до елективних курсів, принципи добору змісту профільного навчання іноземних мов у межах елективних курсів. Однак питання реалізації змісту іншомовних елективних курсів у навчальних посібниках для учнів профільної школи все ще залишається поза увагою дослідників [5].

Аналіз публікацій із зазначеної проблеми засвідчив, що наразі існують окремі науково-теоретичні підходи до підготовки навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов, але отриманих результатів недостатньо для формування універсальних основ створення навчального посібника елективного курсу з країнознавства, що базуватиметься на компетентнісному, комунікативно-діяльнісному, особистісно орієнтованому і культурологічному підходах до іншомовної підготовки старшокласників. У зв'язку з цим у відділі

навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України розроблено й обґрунтовано теоретичні основи конструювання змісту елективного курсів з іноземних мов [2; 3; 4; 5; 6], а також розпочато підготовку відповідних навчальних посібників, у т.ч. і з німецької мови.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити дидактичні та методичні умови, за яких робота з навчальним посібником елективного курсу «Німецькомовні країни» буде ефективною та сприятиме формуванню в учнів старшої школи навичок і вмінь міжкультурного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Процес навчання іноземної мови об'єднує діяльність учителя й учня і залежить не лише від принципів, покладених в основу навчання, і методів, що забезпечують ефективність навчального процесу, а й засобів, які використовуються для організації навчання. У методиці навчання іноземних мов до засобів навчання висуваються певні вимоги, які повинні: а) виступати в матеріальній формі та виконувати свою основну функцію – бути інструментом, що забезпечує реалізацію спільної діяльності вчителя й учня у процесі навчання іноземної мови; б) орієнтуватися на поставлені цілі навчання і сприяти їх досягненню; в) бути інструментом реалізації методів і прийомів, які застосовуються в навчальному процесі, і забезпечувати керування діяльністю вчителя й учня; г) відповідати сучасним досягненням методики навчання іноземних мов і забезпечувати реалізацію новітніх технологій навчання.

У зв'язку з досить обмеженим висвітленням зазначеної вище проблеми у межах науково-дослідної роботи, що здійснюється з 2014 р. у відділі навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України і присвячена проблемі дидактичного забезпечення варіативного компонента змісту навчання іноземних мов у старшій школі, ми звернулись до цього питання як невід'ємного складника матеріального забезпечення процесу оволодіння іншомовним спілкуванням.

Навчальний посібник «Німецькомовні країни» ґрунтується на засадах методичної концепції [2], основні положення якої мають адекватно відобразитись у змісті діяльності як учителя, так і учня. Тому роботу з цим посібником потрібно розглядати як один із методів організації навчальної діяльності учнів, і від того, як вона буде спланована і як проводитиметься, залежить її успіх. Проте, як свідчить шкільна практика, лише за певних умов навчальний посібник може дійсно відігравати роль ефективного засобу навчання та сприяти формуванню навичок міжкультурного спілкування. У результаті спостережень за практикою використання підручників і навчальних посібників з іноземних мов у навчальному процесі старшої школи, а також на основі певних узагальнень і висновків, зроблених через аналіз відповідної наукової літератури та власного наукового досвіду, ми намагались визначити дидактичні та методичні умови, за яких, на нашу думку, організація роботи з навчальним посібником на заняттях елективного курсу буде ефективною та сприятиме формуванню навичок міжкультурного спілкування у старшокласників. Такими дидактичними умовами, на нашу думку, є наступні.

1. Робота з навчальним посібником елективного курсу має бути попередньо спланованою, розглядати її необхідно у двох взаємопов'язаних аспектах:

- використання посібника для виконання різноманітних видів навчальної діяльності, до якої залучаються всі учні (фронтальна робота), групи учнів (групова робота), окремі учні (індивідуальна робота), а саме: для презентації та закріплення нового матеріалу, повторення, систематизації й узагальнення вивченого матеріалу;

- робота з навчальним посібником як засобом організації самостійної навчальної діяльності учнів, коли, використовуючи його, старшокласники самостійно опрацьовують певний матеріал під керівництвом учителя або за власним бажанням, відчуваючи в цьому потребу. Під час планування роботи на занятті елективного курсу необхідно конкретно визначити роль та місце навчального посібника на кожному з його етапів. У цьому полягає його проєктувальна функція.

2. Навчальний посібник має керувати діяльністю вчителя й учня, всебічно сприяючи забезпеченню найбільш раціональної організації навчального процесу. Дії учня визначаються конкретно (з одного боку, вони організовані у вигляді вправ і завдань у змісті посібника, а з іншого – їх визначає вчитель відповідно до мети заняття й об'єктивних умов навчання) і належним чином скеровуються (ця функція повністю покладається на вчителя).

3. У змісті навчального посібника неможливо відобразити сам процес виконання учнями навчальних дій у зв'язку з різними об'єктивними і суб'єктивними умовами навчання, тому його успішність залежить від професійної майстерності вчителя раціонально організувати цей процес. Отже, педагог виконує функції організатора і керівника пізнавальної діяльності старшокласників. Робота з навчальним посібником здійснюється в умовах їхньої спільної комунікативної діяльності.

До методичних умов належать наступні.

1. Навчальний посібник елективного курсу «Німецькомовні країни» має орієнтувати вчителя не лише в обсязі навчального матеріалу, а й у послідовності його вивчення. Проте неможливо вмістити в посібнику всі методично доцільні й організовані відповідно до дидактичних умов комплекси вправ, оскільки він матиме вигляд масивної книги, що залякуватиме учнів і викликатиме в них невпевненість у тому, що її зміст можна успішно опанувати.

2. Для якісного оволодіння навчальним матеріалом необхідно виконати певну кількість вправ і завдань: і чим більше їх буде, тим якісніше це відобразиться на мовних операціях і мовленнєвих діях учня. Однак з огляду на те, що навіть найкращий навчальний посібник не може містити безкінечну кількість різноманітних вправ, у сучасному посібнику елективного курсу повинні бути запропоновані різні види вправ, які забезпечать успішність навчання.

3. Роботу з навчальним посібником на занятті елективного курсу не можна абсолютизувати, вона повинна бути не самоціллю, а одним із видів діяльності, допоміжним засобом у засвоєнні змісту елективного курсу.

4. Учитель не повинен планувати заняття як пряме відображення відповідної структурної одиниці навчального посібника елективного курсу: останній має слугувати орієнтиром у раціональній організації процесу навчання іноземної мови. Відповідно до наявних умов, учитель може на свій розсуд добирати вправи і завдання, ілюстративний матеріал тощо, певним чином доповнюючи зміст навчального посібника.

Основною структурною одиницею організації навчального матеріалу в змісті посібника «Німецькомовні країни» є тематичний модуль, що відображає сутнісний зміст елективного курсу. Кожний модуль є автономним і завершеним за своїм змістом, що надасть можливість учителю вибудовувати процес вивчення тематики курсу в довільному порядку. Ці тематичні модулі відповідатимуть таким вимогам:

- вони окреслюють обсяг мовного, мовленнєвого та інформаційного матеріалу, яким повинні оволодіти учні в межах певної теми на рівні, визначеному навчальною програмою;

- комунікативно спрямовані види навчальної діяльності надають школярам можливість успішно виконувати навчальні операції та дії, що сприятимуть оволодінню ними іншомовним профільно зорієнтованим спілкуванням в усній і письмовій формах;

- вони забезпечують збалансоване оволодіння старшокласниками всіма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо);

- види навчальної діяльності, способи і форми їх виконання є вмотивованими;

- зміст тематичних модулів навчального посібника містить дидактично доцільно дібрану систему вправ і завдань, що сприяє активізації нового навчального матеріалу та формуванню в учнів такого рівня мовних навичок і мовленнєвих умінь, який робить можливим набуття досвіду комунікативної поведінки в різних ситуаціях профільно зорієнтованого спілкування;

- усі види вправ і завдань тематичних модулів навчального посібника методично раціонально організовані відповідно до принципів наступності та посиленості;

- навчальний посібник містить ефективну систему повторення;

- до змісту навчального посібника дібрано дидактично доцільні ілюстративні матеріали, які є чіткими та доступними для адекватного сприймання всіма учнями і не викликають подвійних асоціацій;

- комунікативна спрямованість видів навчальної діяльності учнів не заперечує використання в навчальному посібнику мовних вправ, які сприяють засвоєнню чи повторенню школярами лексичних одиниць і граматичних явищ;

- у навчальному посібнику використовуються переважно творчі комунікативні завдання (навчально-мовленнєві ситуації, рольові ігри, проектна робота тощо);

- зміст навчального матеріалу та форми його засвоєння для самостійного опрацювання учнями вдома узгоджуються з їхніми аналогами, які мали місце на занятті [2].

З огляду на сучасні умови, коли навчальний посібник елективного курсу розглядається як ефективний засіб навчання міжкультурного спілкування, на нашу думку, кращими і такими, що користуватимуться найбільшим попитом, будуть навчальні посібники, побудовані на принципах «діалогу культур» з урахуванням культурологічного підходу до навчання іноземних мов. Навчальний посібник елективного курсу з країнознавства має бути побудований у площині культуровідповідності навчального матеріалу інтересам учнів і містити відомості про історію, культуру, життєві цінності, вірування та манеру комунікативної поведінки народу, мова якого вивчається. Він також має містити інформативні автентичні тексти країнознавчого характеру, діалоги для парної та групової роботи, вправи на розпізнавання граматичних явищ і розвиток ініціативного мовлення. Посібник не передбачає переказу змісту текстів, а пропонує використовувати наведені в ньому відомості для висловлення власних думок, сприяючи розвитку спонтанного мовлення та формуючи навички критичного мислення старшокласника.

З опорою саме на ці положення нами створюється навчальний посібник елективного курсу «Німецькомовні країни», тематичні модулі якого поступово апробуватимуться у процесі навчання іншомовного спілкування старшокласників в експериментальних навчальних закладах відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України.

Висновки. Визначивши дидактичні та методичні умови, за яких, на нашу думку, робота з навчальним посібником елективного курсу «Німецькомовні країни» сприятиме формуванню навичок і вмінь міжкультурного спілкування в учнів старшої школи, ми дійшли висновку, що ефективність навчальної діяльності та результати успішності старшокласників значною мірою залежатимуть від його змісту і структури, зокрема від дидактично доцільно дібраного навчального матеріалу та методично раціональної його організації.

Література

1. Концепція профільного навчання у старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – № 24. – С. 3–15; Нова ред. Концепції: наказ МОН № 854 від 11.09.2009 року; Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі: наказ МОН №1456 від 21.10.13 року.
2. Концепція навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів 10–11 класів профільної школи / [В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 38 с.
3. Навчальна програма елективних курсів з іноземних мов для старшої школи ЗНЗ / [В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 41 с.
4. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник / [В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 360 с.
5. Полонська Т. К. Науково-теоретичні підходи до створення елективних курсів з іноземної мови у профільній школі / Т. К. Полонська // Проблеми сучасного

підручника : зб. наук. пр. / ред. кол., голов. ред. В. М. Мадзігон ; наук. ред. О. М. Топузов. – К. : Педагогічна думка, 2011. – Вип. 11. – С. 431–437.

6. Редько В. Г. Концепція змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи: лінгводидактичний аспект / В. Г. Редько, О. В. Басай // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – № 34. – С. 163–166. – (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).

References

1. Kontseptsia profilnoho navchannya u starshiy shkoli // Inform. zb. MON Ukrainy. – 2003. – № 24. – С. 3–15; Nova red. Kontseptsii: nakaz MON № 854 vid 11.09.2009 roku; Pro zatverdzhennia Kontseptsii profilnoho navchannya u starshiy shkoli: nakaz MON № 1456 vid 21.10.13 roku.

2. Kontseptsia navchalnykh posibnykiv elektyvnykh kursiv z inozemnykh mov dlia uchniv 10–11 klasiv profilnoyi shkoly / [V. H. Redko, T. K. Polonska, N. P. Basay ta in.] ; za nauk. red. V. H. Redka. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 38 s.

3. Navchalna prohrama elektyvnykh kursiv z inozemnykh mov dlia starshoi shkoly ZNZ / [V. H. Redko, T. K. Polonska, N. P. Basay ta in.] ; za nauk. red. V. H. Redka. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 41 s.

4. Lihvodydaktychni zasady navchannya inozemnoi movy uchniv starshykh klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv : navchalno-metodychnyi posibnyk / [V. H. Redko, T. K. Polonska, N. P. Basay ta in.] ; za nauk. red. V. H. Redka. – K. : Pedahohichna dumka, 2013. – 360 s.

5. Polonska T. K. Naukovo-teoretychni pidkhody do stvorennia elektyvnykh kursiv z inozemnoi movy u profilnii shkoli / T. K. Polonska // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. pr. / red. kol., holov. red. V. M. Madzihon ; nauk. red. O. M. Topuzov. – K. : Pedahohichna dumka, 2011. – Vyp. 11. – С. 431–437.

6. Red'ko V. H. Kontseptsia zmistu elektyvnykh kursiv z inozemnykh mov dlia uchniv starshoi shkoly: lnhvodydaktychnyi aspekt / V. H. Redko, O. V. Basay // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. – № 34. – С. 163–166. – (Seriiia «Pedahohika. Sotsialnarobota»).

Басай Н. Ф.

УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА «НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫЕ СТРАНЫ» КАК СРЕДСТВО ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ СТАРШЕЙ ШКОЛЫ

В статье обоснована необходимость создания учебных пособий элективных курсов по иностранным языкам, определены дидактические и методические условия, при которых организация работы по таким пособиям будет эффективной и сможет способствовать формированию у учащихся старших классов навыков и умений межкультурного общения.

Ключевые слова: старшая школа, профильное обучение, иностранный язык, элективный курс, учебное пособие элективного курса.

Basai N.

EDUCATIONAL MANUAL OF ELECTIVE COURSE «GERMAN-SPEAKING COUNTRIES» AS A MEANS OF PROFILE TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO SENIOR STUDENTS

The necessity for creating educational manuals of elective courses in foreign languages is substantiated in the article. The author determined didactic and methodical conditions which would secure effective work according to these manuals and contribute formation of habits and skills for intercultural communication to senior students. The plan for the implementation of a new educational manual of elective course «German-speaking countries» into the process of profile teaching foreign languages is defined. This manual is creating in the department of teaching foreign languages in the Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine.

Keywords: *senior school, profile education, foreign language, elective course, manual on elective course.*